

poznal hned od začátku v této vědecké instituci významného činitele pokroku a průkopníka nových myšlenek nejen v zemědělské praxi, ale také ve výchově venkova.

T.G. Masaryk měl kladný vztah k zemědělství, uznával jeho význam a snažil se mu porozumět. Přes svoji vysokou kulturu a světovou orientaci si zachoval zdravý selský rozum, který mu často pomáhal řešit složité problémy vědecké, politické i státnické. Jeho bohatý odkaz má co říci i dnešním zemědělcům, a proto se soustředíme na jeho myšlenkové dědictví. Věcně, kriticky jej zhodnotíme, historické z něj oddělíme a to druhé, aktuální, si aktivně osvojíme.

JUDr. PhDr. Antonín K u b a č á k , CSc., Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha

MOBILITA PRACOVNÍCH SIL A TRH PRÁCE NA AMERICKÉM VENKOVĚ

Sociologické a sociálně ekonomické otázky pracovních sil v zemědělství a na venkově, analýzy trhu práce i profesní a územní mobilita zůstávají stále tradičními tématy sociologických a ekonomických časopisů v zahraničí. Většinou jsou tato témata pojímána širěji, zahrnují nejen zemědělství, ale celé oblasti a venkov jako určitý územní prostor. Je tomu tak i v případě renomovaných amerických časopisů *Rural Sociology* a *American Journal of Agricultural Economics*.

Potřeba pracovních sil v americkém zemědělství se v posledních dekadách dramaticky snížila - z více než 9 mil. v roce 1940 zhruba na 3 mil. v roce 1985 - a dále se snižuje. K největším změnám došlo mezi rokem 1942 (8,6 mil.) a rokem 1955 (6,4 mil.). Pracovní síla v zemědělství USA byla vysoce mobilní, vykazovala vysokou pružnost roční změny a napojení na celkový ekonomický růst, na růst nezemědělských pracovních příležitostí a další rozvojové faktory venkovských a městských oblastí. Rozhodujícím způsobem tu působila technologická změna, znamenající radikální úsporu živé práce a růst produktivity (B a r k l e y 1990).

Trh pracovní síly v americkém zemědělství a na americkém venkově, pozorovaný v těchto souvislostech, má své vlastní zákony, zná cenu pracovní síly, jejích kvalitativních a dalších znaků, plně tu působí nabídka pracovní síly, a zejména poptávka po této síle. Uplatňuje se tu dále celá řada vnitřních, z hlediska území lokálních vlivů, navazujících na vlivy širší, vnější, související až s globální zemědělskou politikou. Všechny tyto vlivy potom ve svém výsledném účinku utvářejí pohyb pracovní síly, chápáný jako sociální, ekonomická a územní „hybnost“ pracovních sil (K a l e 1986).

Autoři se snaží na základě teoretických východisek, různých přístupů a většinou empirických výzkumů vyjádřit, definovat a případně i kvantifikovat některé „determinanty“, určující na různé úrovni významnosti zmíněnou „hybnost“. Výsledky takových výzkumů v poslední době zdůrazňují značný vliv zejména vnějších makroekonomických podmínek. Je to především zemědělská politika na úrovni státu či regionu, která se objevuje jako jedna z důležitých determinant změn zaměstnanosti a mobility pracovní síly.

Vývoj ve venkovských oblastech neprobíhá jen jakýmsi samovolným způsobem. Je regulován, intervenován právě zemědělskou politikou, a to v dosti značné míře. Právě v těchto souvislostech se sleduje chování pracovních sil a odezva na různé cenové subvence a garance, výrobní kvóty, náhrady za vyřazování půdy z výrobního procesu, na opatření ke zvýšení důchodů ze zemědělské činnosti atd. I když důsledky zemědělské politiky jako determinanty je většinou obtížné přesněji kvantifikovat, lze přece jen učinit několik obecnějších závěrů.

Tak např. pracovní síla v zemědělství reaguje na širší ekonomické a sociální podmínky (subvence, garance atd.), očekávané především v krátkodobé perspektivě. Migrační a další pohyby pracovní síly jsou odezvou na kolísání cen zdrojů v zemědělství, zejména na růst či pokles cen zemědělské půdy (kdy vyšší ceny zpravidla migraci stabilizují). Jako determinanta s vysoce významným účinkem byla kvantifikována technologická změna zaměřená na úsporu živé práce a na růst produktivity, která uvolnila značné počty pracovníků ze zemědělství. Jejím důsledkem byl

i pokles důchodů ze zemědělské činnosti ve srovnání s důchody dosahovanými z jiných ekonomických činností (i když na tento pokles působily i jiné faktory). Důležitou determinantou je pravděpodobnost získat zaměstnání v jiném, tedy nezemědělském sektoru - přímo na venkově, nebo nejlépe v dostupné vzdálenosti ve městě. Území, prostor, vzdálenost, hustota či početnost populace, její skladba, počet pracovních příležitostí a jejich struktura, to vše mohou být determinanty působící s různým účinkem na trh práce a tedy i na mobilitu pracovních sil.

Tiggess a Tootle (1990) zkoumají trh práce, zaměstnanost, profesní a územní mobilitu v širším, prostorovém pojetí. Srovnávají průběh těchto procesů ve venkovských (nemetropolitních) a městských (metropolitních) oblastech.¹⁾ Sledují především závislosti mezi charakteristikami účastníků trhu práce a vývojem zaměstnanosti a mobility.

Pracovní příležitosti jsou v rámci nemetropolitního (venkovského) trhu z hlediska míry a typů zaměstnanosti velmi diferencované. Na jednom pólu trhu působí především demografické charakteristiky lidských zdrojů „kapitálu“ (lidí), na druhém pólu trhu pak místní organizace trhu práce. Demografické charakteristiky se uplatňují jako „nabídka“ práce, přičemž poptávka po práci (tj. po pracovní síle) je vlastní funkcí organizace trhu, specifického pro danou venkovskou, lokální oblast.

Na straně nabídky působí významně především dva základní faktory: počet populace či jejich skupin a úroveň vzdělávání (kvalifikace). Skladba populace podle vzdělání se tak stává jakousi sociální infrastrukturou trhu práce. Je méně příznivá v oblastech venkovských než městských a projevuje se jako hlavní proměnná veličina v relaci k vyšší míře nedostatečné zaměstnanosti na venkově. Na venkově se v důsledku toho vytvářejí specifické typy této nedostatečné zaměstnanosti, např. jako pracovní příležitosti s nižším počtem pracovních hodin týdně, příležitostná zaměstnání s nižší úrovní mzdy.

Jedním z hlavních zdrojů vytvářejících poptávku po pracovních silách v nemetropolitních oblastech USA je sektor služeb (v širokém pojetí nejrozličnějších ekonomických činností) a sektor tzv. transformačního průmyslu, tj. průmyslu „malé“ industrializace, transformujícího úroveň zaměstnanosti na venkově. Právě tyto sektory ve venkovských oblastech však využívají nabídku méně kvalifikované pracovní síly a zpravidla poskytují pracovní příležitosti identifikované v provedených výzkumech jako nedostatečná zaměstnanost (Lichter 1987). Mají však důležité místo pro stabilizaci sociálně ekonomických podmínek ve venkovských oblastech a jsou proto i preferovány v různých vládních programech rozvoje amerického venkova.

Dichotomie venkov - město, nemetropolitních a metropolitních oblastí byla použita spíše z metodických důvodů a s ohledem na možnost srovnání vývoje v různých prostředích. Již v jejich vymezeních může být řada společných a přechodných prvků. Také modelové přístupy, např. regresní modely pro každý typ nedostatečné zaměstnanosti, mohou mít různou interpretaci: první vycházejí z početnosti zkoumané populace a její skladby (strana nabídky práce), druhý připojil charakteristiky pracovních příležitostí (strana poptávky po práci) a třetí byl doplněn o údaje o nedostatečné zaměstnanosti žen. K tomu lze poznamenat, že pracovní účast žen ve venkovských oblastech se považuje za důležitý indikátor rozvoje trhu práce, pracovních příležitostí, aniž se tím ovšem snižují pracovní příležitosti pro muže.

Zkušenosti a výsledky zahraničních výzkumů mohou být i pro nás v mnohém užitečné. Také u nás se bude postupně vytvářet „trh“ práce v zemědělském sektoru a na venkově. I u nás bude působit technologická změna zaměřená na úsporu živé práce, přestože při současné relaci cen je motivace

¹⁾ Autoři čerpali pro empirický výzkum data především z výběrů na bázi sčítání lidu USA (U.S. Bureau of the Census 1987). Do zpracování bylo zařazeno 382 oblastí, z toho bylo 230 oblastí městských (metropolitních, urbanizovaných) a 152 venkovských (nemetropolitních). Metropolitní oblasti zahrnovaly města s počtem obyvatel vyšším než 50 tisíc při celkovém počtu obyvatel v oblasti nad 100 tisíc. Nemetropolitní oblasti byly obvody situované mimo metropolitní oblasti, s rozptýleným obyvatelstvem nepřekračujícím 2 500 osob. Za venkovský trh byl označen trh v oblasti, kde více než 50 % obyvatelstva spadá do venkovské (nemetropolitní) oblasti.

k její náhradě prací minulou podstatně nižší než v zahraničí (sotva to může změnit umělé „zdražení“ pracovní síly 50% odvodem z mezd).)

Očekávané změny ve struktuře výroby, v její pružnosti, kvalitě a v neposlední řadě v efektivnosti produkce a v produktivitě práce zvýší v zemědělství poptávku po kvalifikované pracovní síle. Rozvoj podnikatelských forem, nová úprava vlastnických vztahů k půdě a další sociálně ekonomické změny na venkově pak zcela zákonitě vyvolávají zvýšenou mobilitu pracovníků v zemědělství a ze zemědělství. Také u nás se bude zvyšovat význam zemědělské politiky a posilování ekonomického potenciálu a rozvoje pracovních příležitostí na venkově. Bude třeba se na tento vývoj připravit a v dostatečném rozsahu zabezpečit, aby se tyto mimořádně aktuální otázky staly předmětem systematického studia a výzkumů naší rurální sociologie.

Literatura

BARKLEY, A. P.: The determinants of the migration of labor out of agriculture in the United States. Amer. J. agric. Econ., 1990, č. 3, s. 567-573.

KALE, S. R.: Stability, growth and adaptability to economic and social change in rural labor markets. Symposium on rural Labor Markets Research. Staff Report No. AGES 860721. Agriculture and Rural Economics Division, Economic Research Service. Washington, DC: U.S. Department of Agriculture, 1986, s. 77-119.

LICHTER, D. T. - CONSTANZO, J. A.: Nonmetropolitan underemployment and labor-force composition. Rur. Sociol., 1987, č.3, s. 329-344.

TIGGES, L. M. - TOOTLE, D. M.: Labor supply, labor demand, and men's underemployment in rural and urban labor markets. Rur. Sociol., 1990, č. 3, s. 328-356.

Ing. dr. Jiří Š í m a